

ОСЈЕНЕ I ПРИКАЗИ

ДОБРОМИРОВО ЕВАНГЕЛИЈЕ. Български паметник от началото на XII век. Подготви за издаване Боряна Велчева. БАН. Институт за български език. Sofija 1975, str. 470.

Kada je u Skoplju 1973. Makedonska akademija nauka i umjetnosti objavila fototipsko izdanje *Dobromirova ev. (Do)*, njegova lenjingradskog i novopronađenog sinajskog dijela, u Sofiji je u Sekciji za povijest bugarskog jezika pri BAN bilo već pripremljeno za tisak kritičko izdanje lenjingradskog dijela. Pripremila ga je B. Velčeva po originalu, a potom je iz fototipskog makedonskog izdanja priredila i sinajski dio (23 lista), što ga je 1968. pronašao M. Altbauer u manastiru Sv. Katarina (br. 43). Bugarsko izdanje sadrži opći uvod s paleografskim opisom (5—33), pročitani tekst lenjingradskog i sinajskog dijela s nekoliko crno-bijelih fotosnimaka (35—470), a nagoviještena je izrada potpunog rječnika-indeksa s jezičnim istraživanjima spomenika.

O *Do* je već prije osamdeset godina napisao iscrpnu monografiju V. Jagić (*Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, philos.-hist. Classe. BB. CXXXVIII, CXL, Wien 1898*). Stoga Velčeva u uvodu polazi od Jagića i dopunjuje ga vlastitim istraživanjima. Ona zapravo ističe nedovoljno opisane ili uopće neopisane pojave s posebnim osvrtom na pitanja vezana za datiranje rukopisa. Ističe npr. blijedu plavo-zelenu boju u ukrasu (inicijal V, 1. 145a) kao važnu staru osobinu, koju Jagić nije zabilježio. Istom je bojom ruka B napisala bilješke na marginama 1. 144b, a slična boja karakteristična je za grčke rukopise 10. i osobito 11. st. i od stsl. za Sinajski euhologij.

Jagić je uočio da su rukopis pisale dvije ruke: A i B. Pretpostavljao je da je Dobromir autor poznate bilješke na 1. 121a (na kraju ev. po Luki): о благодѣти г҃ѣ комоу сѧ да си рѣкописанне добромѣра по па грѣшника. еже прѣписа. и не доконьча мало. Jagić прѣписа tumači 'naručio da prepiše'. Velčeva međutim tu bilješku pripisuje trećem (C) pisaru, koji je pisao istodobno s ostala dva (A i B). Za Jagića je Dobromir samo inspirator u pisanju kodeksa, za Velčevu on je drugi pisar (B), a rukovoditelj prepisivanja je pisar C, koji je Dobromiru dao zadatak da prepiše ev. po Luki i da ga završi na kraju arka i, svakako, na kraju lista. Dobromir je pogriješio pa tekst nije završio na kraju lista već mu je ostalo 5 praznih redaka, koje je onda ispunio pisar C spomenutom bilješkom u kojoj sa simpatijom govori o Dobromiru, a ne o sebi.

Autorica se zadržava na paleografskoj analizi rukopisa nadovezujući i razvijajući misao Šcepkina o »narodnijem« karakteru ćirilice *Do*.

Ščepkin je naime konstatirao da je pismo *Do* i pismo listića Undoljskog izgubilo tipičan stil stare ćirilice, tj. da »почерки У н д. и Д о б р. имеют более народный характер — грубый и в то же время манерный, при чем в манере сказывается уже значительное влияние глаголицы« (v. Dobromirovo ev, str. 18). Po autoričinu mišljenju ta karakterizacija u suštini postavlja dva najvažnija pitanja u bugarskoj paleografiji — postojanje dvaju stilova ćirilice i vrijeme kada se pojavila ćirilica s »narodnijim karakterom« i s tragovima utjecaja glagoljskog pisma. Velčeva smatra da se razlike među »oficijalnim« i »narodnim« stilom ćirilice očituju u oblicima pojedinih slova, a pomalo i u njihovu rasporedu; da se »narodni stil« očituje u dva smjera — u slovima grčkog podrijetla i u slovima za slavenske glasove i da se ta dva smjera ne pojavljuju uvijek zajedno. Stoga ona navodi spomenike koji daju relativno dobru predodžbu »narodnog karaktera« ćirilice i zaključuje da se »narodni stil« ne može smatrati mlađom pojavom.

Uz tragove utjecaja glagoljskog pisma Velčeva u *Do* nalazi i jedno glagoljsko slovo: u primjeru *ležōštję* (i *vidě rīzy ležōštję*, na 1. 179a) ona vidi da je prednji nazal napisan glagoljicom, a ne ćirilicom. Ali u originalu taj je znak zamrčen, jer mu je u sredini razliveno crnilo (to se vidi i u fototipskom izdanju), pa se ni autoričino čitanje ne može uzeti za posve sigurno, pogotovo što bi to bila jedina potvrda glagoljskog slova u rukopisu.

Na osnovi arhaičnih pojava u pismu Velčeva smatra da *Do* ide prije u 11. st. nego u 12. (»По съвкупността от палеографските данни Добромировото евангелие може да се отнесе с по-голяма вероятност към XI, отколкото към XII в.«.) Svjesna je ipak da tako rano datiranje ne dopuštaju neke jezične pojave koje se tradicionalno smatraju »srednjobugarskima«, pa unatoč arhaičnom karakteru pisma »паметникът би трябвало да бъде отнесен поне засега предположително към началото на XII в.« (23). Na početak 12. st. *Do* stavlja i prof. Mošin (Paleografski album na južnoslovenskoto kirilsko pismo, Skorje 1966, str. 12), a Jagić ga datira u posljednja desetljeća 12. st.

Jagić je iscrpno prikazao pravopisne osobine rukopisa. Stoga Velčeva ističe samo opće karakteristike i dopunjuje Jagića. Ističe da pisari imaju mnogo grešaka i inovacija; da je u osnovi norma staroslavenska s tri nazala i jednim jerom (ѣ), s ѣ za ѣ i ѡ, ѡ, ѣ i dr.; da je ona često narušena, pa se miješaju različiti grafijski i pravopisni sistemi; da miješanje grafijskih i pravopisnih sistemâ imaju i neki drugi glagoljski i ćirilski spomenici; da *Do* ide u red najvažnijih izvora za brojna i važna svjedočanstva u proučavanju razvoja tendencija u stsl. grafici i pravopisu; da je *Do* ujedno jedinstven ćir. spomenik u kojemu se odrazila upotreba nazala iz najranijeg grafijskog sistema — iz Kijevskih 1., Sinajskog ps., Ohridskih 1., tj. iz sistema koji poznaje samo tri nazala. Ta je crta važna, jer zajedno s drugima povezuje *Do* s ranim glagoljskim sistemom, koji još ne poznaje poseban znak za prednji nejotovani nazal. Relativno najbliže *Do* je vezano sa Sinajskim ps. i II. Assemanijevim ev. U II. Ass također je jednojerov pravopis, »viseće« pismo i tri nazala.

liturgijskih tekstova novim potrebama nalazimo i u bosanskim rukopisima. Spomenimo npr. da su u prvobitan tekst *Kopitarova ev.* iz poč. 14. st. drugom rukom naknadno unesene kratice za *začelo* i *konac* cinoberom sa strane i unutar teksta. Stoga su sinoptičke bilješke sa strane, koje upućuju na odgovarajuća mjesta u drugim evanđeljima, istrugane sve osim nekoliko i na njihovo mjesto upisane su oznake *začela*. Ponegdje su mala slova zamijenjena velikim crvenim ili su pretvorena u velika. Naknadne bilješke potječu iz 15. st. (v. J. Šidak, *Kopitarovo bosansko evanđelje u sklopu pitanja »Crkve bosanske«*, Slovo 4—5, 47—63).

Kritičko izdanje *Do* imalo je zadatak da potpuno i točno prenese tekst, i to prvotni tekst kako su ga napisali pisari A i B (i C). Tekst je reproduciran po načelima, koja se u bugarskoj izdavačkoj praksi starih rukopisa primjenjuju odavno, a prema kojima se izdavani tekst prenosi bez izmjena. Zadržana je originalna podjela na stranice i retke, originalna interpunkcija, sačuvani su nadredni znaci i slova, bilješke A i B pisara na marginama stranica, zadržane su skraćenice. Samo je kontinuirani tekst razdijeljen na riječi. Upotrebljene su dvije vrste zagrada — okrugle (), u kojima je stavljen teško čitljiv tekst i uglate [] za označavanje suvišnih slova i slogova. Znakom spajanja povezane su dvije riječi kada posljednje slovo prve nije ponovljeno kao prvo od druge riječi (ИМЕНН_ЕГО). U kritičkom aparatu ispod crte registrirani su naknadni popravci i dopune, približna čitanja izbrisanog ili slabo vidljivog teksta, varijante iz drugih spomenika ili grčki tekst spornih čitanja, sveščići, zastavice, ukrasni inicijali, promjene crnila i sl. Osnovni tekst izdan je starom ćirilicom, a naknadno dopisani veći dijelovi suvremenom bugarskom ćirilicom dopunjenom slovima iz stare. Najprije dolazi tekst lenjingradskog dijela numeriran od 1. 1a—183b (Mc 9,31—J 21,25 + zapis pisara F), a potom sinajski dio od 1. 1a—23b (Mc 2,7—9,19) koji inače po tekstu prethodi lenjingradskom dijelu. U makedonskom fototipskom izdanju tekst ide redom, pa najprije dolazi sinajski dio, zatim lenjingradski i na kraju sinaksar, koji bugarsko kritičko izdanje izostavlja.

Autorica je korektno pročitala tekst, koji je na nekim mjestima popratila paralelnim fotosnimkama u crno-bijeloj tehnici i ne baš osobito uspjelima. Vjerojatno je tiskarskom greškom na krivo mjesto dospjela fotosnimka 2a (u lenjingradskom dijelu) uz tekst 1b, a 1b uz tekst 2a. Tiskarskih grešaka ima više, pa je priložen njihov popis u kojemu nisu sve registrirane.

Makedonskim fototipskim izdanjem *Dobromirova ev.* i bugarskim kritičkim izdanjem njegova teksta slavistika je dobila gotovo idealno izdanje jednog od kapitalnih djela, jer je fototipsko i kritičko izdavanje vrijednih starih rukopisa davni njezin ideal. Dodajmo da je u časopisu *Makedonistika* br. 1, što ga je 1977. pokrenuo Institut za makedonski jezik »Krstе Misirkov« u Skoplju izašla leksička studija o *Do* (В. Десподова, *Лексиката на Добромирово евангелие*, str. 5—96).

Anica Nazor

SLOVO

27

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1977

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 27

Urednički odbor:

ANICA NAZOR,
MARIJA PANTELIĆ, JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1978.